

РОЗДІЛ 8 КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.33

ЕВОЛЮЦІЯ ПОНЯТТЯ ПОСЯГАННЯ НА ЖИТТЯ ПРЕДСТАВНИКА ІНОЗЕМНОЇ ДЕРЖАВИ В РАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД

EVOLUTION OF THE CONCEPT ATTEMPT ON THE LIFE OF A FOREIGN STATE REPRESENTATIVE IN THE SOVIET PERIOD

Акулова Н.В.,

*аспірант кафедри кримінального права та процесу
ВНЗ «Національна академія управління»*

Стаття присвячена дослідженню історії розвитку вітчизняного поняття посягання на життя представника іноземної держави. Визначено особливості еволюції цього норми, зокрема, в радянський період.

Ключові слова: історія кримінального права, злочин проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, посягання на життя представника іноземної держави.

Статья посвящена исследованию истории развития отечественного понятия посягательства на жизнь представителя иностранного государства. Определены особенности эволюции этой нормы, в частности, в советский период.

Ключевые слова: история уголовного права, преступление против мира, безопасности человечества и международного правопорядка, посягательство на жизнь представителя иностранного государства.

The article investigates the history of the national concept of encroachment on the life of a representative of a foreign state. The features of the evolution of the rules, in particular, during the Soviet period.

Key words: history of criminal law, crime against peace, human security and the international rule of law, encroachment on the life of a representative of a foreign state.

Постановка проблеми. Аналіз еволюції законодавства, яке регулювало кримінально-правову охорону представників іноземних держав, дозволяє побачити це правове явище в багатомірній площині та виділити декілька послідовних етапів його розвитку, починаючи від казуїстичних форм правового контролю над ним та закінчуючи його уніфікованою кодифікацією. У даній статті ми проаналізуємо радянський період становлення цього правового інституту.

Стан дослідження. Різні аспекти проблеми кримінально-правової охорони представників іноземних держав досліджувались вітчизняними фахівцями, зокрема П.П. Андрушком, В.О. Навроцьким, В.І. Осадчим, М.І. Пановим, В.В. Сташисом, Є.Л. Стрельцовим, М.І. Хавронюка, С.С. Яценко та іншими. Незважаючи на те, що праці представлених авторів мають велике наукове та практичне значення, залишається багато невіршених питань стосовно оптимізації відповідальності за посягання на життя представника іноземної держави.

Метою даної статті є дослідження досвіду розвитку в законодавстві норм, що забезпечували кримінально-правовий захист представника іноземної держави від злочинних посягань з урахуванням сучасних досягнень кримінально-правової науки.

Виклад основного матеріалу. Історія міжнародних відносин свідчить про те, що посягання на

життя представника іноземної держави можуть бути приводом для міжнародних ускладнень і навіть для виникнення війни.

Одним із найбільш показових прикладів із порівняно недавнього минулого є вбивство сербськими націоналістами спадкоємця австро-угорського престолу Франца Фердинанда і його дружини в червні 1914 року в м. Сараєво. Як відомо, сараєвські події були використані австро-угорськими імперіалістами як привід для нападу на Сербію, в результаті чого почалася перша світова війна.

У зв'язку з розглянутим питанням варто згадати про такі факти з історії нашої держави. Після укладення Брест-Литовського договору як німецький посол в Москві був акредитований німецький дипломат граф Вільгельм Мірбах. 6 липня 1918 року Мірбах був вбитий «лівими» есерами, що розраховували таким шляхом викликати збройний конфлікт між Німеччиною і Радянською Росією [1, с. 88].

У березні 1932 року російський білогвардієць Штерн замахнувся на вбивство радника німецького посольства в Москві фон Твардовського. Через два місяці, в травні 1932 року, білогвардієць Горгулов смертельно поранив у Парижі президента Франції Поля Думера. Це вбивство було організовано «Російським загальновійськовим союзом», на чолі якого стояв один з основних організаторів інтервенції проти СРСР – генерал Міллер. Друкований орган

цієї білогвардійської організації в Парижі «Відродження» відкрито призивав до нової інтервенції проти СРСР, а Горгулов сам визнав, що вбивство президента було організовано з метою спровокувати війну Франції зі СРСР [2, с. 176].

Однак спеціальної норми про відповідальність за посягання на життя представника іноземної держави з метою провокації війни і міжнародних ускладнень у радянському кримінальному законодавстві до прийняття Закону про кримінальну відповідальність за державні злочини від 25 грудня 1958 року не було. Стаття 5 Положення про злочини державні 1927 року передбачала лише відповідальність за підбурювання іноземної держави до війни проти СРСР, до розриву дипломатичних зносин.

Відсутність спеціальної кримінально-правової норми, що передбачає зазначене діяння, звичайно, не означало, що не було підстав для його кримінальної караності. Інститут аналогії, що існував на той момент у радянському кримінальному праві, дозволяв залучати винних осіб по нормі закону, що передбачала найбільш подібний склад злочину. Такою нормою була, зокрема, норма, що установлювала відповідальність за терористичний акт проти представників Радянської влади.

Виключення аналогії зумовило необхідність введення в Особливу частину кримінального законодавства норми, що установлює відповідальність за таке суспільно небезпечне діяння, як терористичний акт проти представника іноземної держави. Ця норма містилася в статті 4 Закону про кримінальну відповідальність за державні злочини 1958 року (ст. 59 КК УРСР), що з повною підставою відніс цей злочин до розряду особливо небезпечних державних злочинів.

Зазначена стаття складалася з двох частин і встановлювала відповідальність у частині першої – за вбивство представника іноземної держави з метою провокації чи війни міжнародних ускладнень, а в частині другій – за тяжке тілесне ушкодження, заподіяне тим же особам із тією ж метою.

У зв'язку з проголошенням України незалежною демократичною державою та з метою правового захисту її суверенітету, конституційного ладу, внутрішньої і зовнішньої безпеки Законом України від 17 червня 1992 року статтю, що передбачала кримінальну відповідальність за терористичний акт проти представника іноземної держави з метою провокації війни або міжнародних ускладнень було змінено на статтю, що встановлювала відповідальність за посягання на життя представника іноземної держави, вчинене з метою викликати міжнародні ускладнення.

В історії вітчизняного кримінального права постійно дискутувалося питання, яку особу вважати потерпілою під час скоєння посягання на життя представника іноземної держави.

Найбільш загальне визначення поняття «представник іноземної держави» дав професор Г.З. Анашкін, який відзначає, що «...ця фізична особа, уповноважена належним державним чи громадським органом представляти в нашій країні відповідну іноземну державу чи громадські організації

цієї держави і здійснювати діяльність, що має представницький характер» [3, с. 125].

Інші автори, не даючи загального визначення поняття представника іноземної держави, як правило, досить повно називають коло осіб, охоплених цим поняттям. Так, професор В.І. Курлянський відзначав, що представником іноземної держави виступає не кожен іноземець, що знаходиться на території нашої держави. Посягання на «звичайних» іноземців об'єктивно не могло служити засобом провокації війни чи міжнародного ускладнення, а тому питання про відповідальність за подібне посягання вирішувалося на загальних підставах відповідно до положень Кримінального кодексу [2, с. 175].

Вони ж затверджували, що до представників іноземної держави, про які йшла мова в даній статті, відносилися глави держав і урядів, керівники і члени урядових делегацій, члени інших іноземних делегацій, що прибували в СРСР із відповідною місією (наприклад, для врегулювання тих чи інших спірних питань, для укладання торгових договорів); постійно акредитовані в СРСР і члени представництв іноземних держав, що мали дипломатичний імунітет, а також інші державні, політичні, громадські й інші діячі, що представляють відповідні держави. При цьому для складу злочину не мало значення, представником якої саме держави була особа, на яку було здійснене посягання: «...це може бути представник і дружньої нам держави соціалістичного табору, і капіталістичної держави; представник тієї чи іншої «великої держави» і представник маленької, можливо, тільки що набувшої самостійність держави» [2, с. 179].

Професори В.Д. Меньшагін і Б.О. Курінов вважали, що до представників іноземної держави відноситься будь-який іноземний громадянин [4, с. 22].

На відміну від прихильників вищевикладеної точки зору, професор М.Й. Якубович до представників іноземної держави відносив «...лише офіційних його представників: керівників та членів уряду іноземних буржуазних держав, а також членів дипломатичних представництв цих держав (посли, посланники, радники посольств, військові й інші аташе тощо)» [5, с. 49].

Посягання на життя і здоров'я представника соціалістичної держави, що не входить у Союз РСР, у відповідності з вказівкою статті 10 Закону про кримінальну відповідальність за державні злочини від 25 грудня 1958 року повинно було кваліфікуватися так само, як терористичний акт проти радянського державного чи громадського діяча, представника Радянської влади, тобто за статтею 3 цього Закону [5, с. 49].

У відповідності з позицією професора М.В. Турецького «...представниками іноземної держави відповідно до загальних принципів міжнародного права визнаються члени дипломатичних представництв, що виконують свої дипломатичні функції на території СРСР (посли, посланники, повірені в справах, секретарі посольства), глави іноземних держав, керівники і члени урядів іноземних держав, що

перебувають на території СРСР як з офіційним, так і з неофіційним візитом, а також керівники і члени офіційних іноземних делегацій: парламентських, торгових і військових. Повинні розглядатися як представники іноземних держав... члени консульського корпусу, що мають дипломатичний імунітет на засадах взаємної домовленості, керівники і політичні іноземні діячі, що прибули в СРСР за запрошенням Радянського уряду, а також представники Організації Об'єднаних Націй. Іноземні кореспонденти, представники іноземних торгових, промислових і культурних організацій і інші іноземні громади, що не користуються дипломатичним імунітетом і не представляють офіційно іноземну державу, представниками іноземної держави у розумінні статті 67 КК РРФСР (ст. 59 КК УРСР) не є» [6, с. 56].

Аналогічну позицію займав і професор А.А. Піонтковський, який відзначав, що під представниками іноземної держави варто мати на увазі офіційних представників буржуазних держав: їх керівників, членів уряду, дипломатичних представників, як постійних, так і тих, хто тимчасово знаходяться на території СРСР для виконання спеціальної місії, покладеної на них їх урядами. Посягання на життя і здоров'я представників соціалістичних держав, вчинене з метою підриву чи ослаблення Радянської влади або влади тих соціалістичних держав, до яких належали потерпілі, варто розглядати відповідно до постанови статті 10 Закону про кримінальну відповідальність за державні злочини як терористичний акт проти державного чи громадського діяча або представника Радянської влади і кваліфікувати за статтею 66 КК РРФСР (ст. 58 КК УРСР) [7, с. 114].

Відповідно до коментарю Кримінального кодексу України за станом на 22 грудня 1997 року «...представником іноземної держави є особа, що офіційно прибула в Україну для укладення договору, врегулювання або рішення питань по державній лінії або є офіційним представником своєї держави в державі Україна. Це – глави держав і представництв, глави і члени урядових делегацій, міністри, дипломатичні представники. Інакше кажучи, це особи, що мають право виступати від імені іноземної держави чи за її дорученням. Цим поняттям не охоплюються громадяни інших держав, що знаходяться на території України як викладачі, студенти, консультанти, туристи тощо» [8, с. 264].

Висновки. Аналіз закону і літературних джерел дозволяє зробити деякі висновки щодо розвитку в радянський період ознак, що характеризують поняття представника іноземної держави, результатом чого стала стаття 443 КК України 2001 року:

- представником іноземної держави варто вважати представника будь-якої іноземної держави, незалежно від суспільного і державного ладу і ідеології;
- представник іноземної держави – це особа іноземного громадянства. Ним не може бути громадянин України;
- це особа, що перебуває в Україну з офіційним візитом;
- представник іноземної держави – це особа, що користується правом представництва і захисту інтересів своєї держави, правом ведення переговорів із вищими органами державної влади в Україні, а також інші особи, що мають міжнародний захист.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ємельянов В.П. Тероризм і злочини терористичної спрямованості / В.П. Ємельянов. – Х.: Рубікон, 1997. – 176 с.
2. Богатиков Д.И. Особо опасные государственные преступления / Д.И. Богатиков, И.А. Бушув. и др. ; под. общ. ред. В.И. Курлянского и М.П. Михайлова. – М. : Юрид. лит., 1963. – 216 с.
3. Анашкин Г.З. Об ответственности за преступное посягательство против представителя иностранного государства / Г.З. Анашкин // Советское государство и право. – 1962. – № 4. – С. 125–126.
4. Научно-практический комментарий к Закону об уголовной ответственности за государственные преступления / [Сост. В.Д. Меньшагин, Б.А. Куринов]; отв. ред. В. Д. Меньшагин, П.С. Ромашкин. – М. : Госюриздат, 1960. – 72 с.
5. Владимиров В.А. Государственные преступления / В.А. Владимиров, П.Ф. Гришанин и др. ; под ред. М.И. Якубовича, В.А. Владимирова. – М. : ВШ МООП РСФСР, 1961. – 228 с.
6. Турецкий М.В. Особо опасные государственные преступления / М.В. Турецкий. – М. : Юрид. лит., 1965. – 88 с.
7. Смирнов Е.А. Особо опасные государственные преступления (Вопросы квалификации в связи с применением уголовно-правовой нормы) / Е.А. Смирнов. – К. : «НИ и РИО», 1974. – 180 с.
8. Уголовный кодекс Украины: Научно-практический комментарий / Ю.В. Александров, П.П. Андрушко и др. ; отв. ред. С.С. Яценко, В.И. Шакун. – К. : Правові джерела, 1998. – 1088 с.

ПІДСТАВИ І ПРИНЦИПИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕВИКОНАННЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ

THE GROUNDS AND PRINCIPLES OF SETTING UP CRIMINAL RESPONSIBILITY FOR NOT FULFILLING COURT DECISION

Букач М.О.,

*аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ*

Досліджуються підстави і принципи запровадження кримінальної відповідальності за невиконання судового рішення (ст. 382 КК України), а також проблематика трансформації ч. 1 ст. 382 КК України в кримінальний проступок проти правосуддя. Зазначається, що ідея запровадження в національне кримінальне законодавство кримінального проступку зумовлює визнання проступком самостійного виду правопорушення, проміжного між злочинами невеликої тяжкості й адміністративними правопорушеннями. У зв'язку із цим наголошується, що таким проступком радше визнавати лише невиконання судового рішення, вчиненого через необережність.

Ключові слова: криміналізація, судове рішення, невиконання, проступок.

Исследуются основания и принципы установления уголовной ответственности за неисполнение судебного решения (ст. 382 УК Украины), а также проблематика трансформации ч. 1 ст. 382 УК Украины в уголовный проступок против правосудия. Отмечается, что идея внедрения в национальное уголовное законодательство уголовного проступка предопределяет признание проступком самостоятельного вида правонарушения, промежуточного между преступлениями небольшой тяжести и административными правонарушениями. В этой связи отмечается, что таким проступком следует признавать лишь неисполнение судебного решения, совершенного по неосторожности.

Ключевые слова: криміналізація, судебное решение, неисполнение, проступок.

The grounds and principles of setting up criminal responsibility for not fulfilling court decision (article 382 of Criminal Code of Ukraine) and a problem of its transformation in criminal misdemeanor against justice (part 1, article 382 of criminal Code of Ukraine) are being investigated. It is mentioned that the idea of putting misdemeanor in the national criminal legislation of criminal redetermines confession of the independent type of the offence, the intermediate between minor crimes and administrative crimes. In this connection, it is marked that rather to acknowledge non-fulfillment of court decision misdemeanor as carelessness.

Key words: criminalization, court decision, nonfulfillment, misdemeanor.

Постановка проблеми. Дослідження доцільності запровадження будь-якої кримінально-правової заборони має велике теоретичне і практичне значення, оскільки дозволяє відобразити сутність суспільно небезпечного діяння, оцінити правильність конструктивної побудови відповідної норми закону про кримінальну відповідальність та її ефективність [17, с. 44]. Повною мірою зазначене має відношення і власне до ст. 382 КК України. Більше того, експертиза підстав і принципів криміналізації невиконання судового рішення в сучасних наукових дослідженнях зумовлена ще й проблематикою запровадження і подальшого розвитку в кримінальному законодавстві України такого виду кримінального правопорушення, як кримінальний проступок. Законотворчому процесу сьогодні вже відомі принаймні чотири законопроекти щодо запровадження кримінальних проступків. Причому в трьох із них запропоновано ч. 1 ст. 382 КК України трансформувати в кримінальний проступок, і лише ч. 2, 3, 4 цієї статті, з певними несуттєвими уточненнями, залишити як злочин [19; 20; 21; 22]. У зв'язку із цим аналіз підстав і принципів криміналізації невиконання судового рішення є вельми актуальним і корисним як із теоретичної, так і з практичної точки зору.

Стан дослідження. В юридичній літературі винесене на розгляд питання безпосередньо або

опосередковано розглядалося в роботах Д.О. Балобанової, Г.З. Злобіна, В.М. Кудрявцева, К.О. Летягіної, П.Л. Фріса тощо. Наукові розробки наведених дослідників і стали науково-теоретичною базою цієї публікації.

Мета статті полягає в з'ясуванні відповідності кримінально-правової норми про відповідальність за невиконання судового рішення (ст. 382 КК України) розробленим вченими-криміналістами підставам і принципам криміналізації суспільно небезпечних діянь, а також доцільності трансформації частини першої цієї статті в розряд кримінальних проступків.

Виклад основного матеріалу. Зазначимо, що питання підстав і принципів криміналізації того чи іншого діяння досить широко висвітлено в юридичній літературі. Разом із тим на сьогодні в науці кримінального права не існує єдності думок щодо самого поняття криміналізації [2, с. 146; 30, с. 248; 13, с. 44]. У зв'язку із цим нам імпує твердження окремих науковців, що в узагальненому вигляді криміналізацію слід розглядати як загальне поняття, що охоплює процес і результат виявлення і визначення суспільно небезпечного діяння як злочинного та кримінально караного. Процес криміналізації полягає у виявленні цілей, основ і можливостей кримінальної відповідальності за ті чи інші діяння та виданні кримінальних

законів, які закріплюють це рішення. Результат криміналізації – сукупність норм кримінального права, що містять перелік злочинів і передбачених за них покарань, а також підстав і умов залучення винних до кримінальної відповідальності та звільнення від неї [32, с. 69–70]. У цьому аспекті залишається дискусійним питання встановлення чинників криміналізації, оскільки дотепер у науці кримінального права відсутня єдина точка зору щодо їх термінологічного визначення та кількості [17, с. 44; 30, с. 253, 257–274; 28, с. 62–66; 13, с. 44–47]. Не вдаючись у детальний аналіз різних концептуальних підходів щодо позначення чинників криміналізації, а також їх кількості, зазначимо, що розгляд криміналізації як процесу зумовлює доцільність виокремлення в обставинах, на яких ґрунтується визначення суспільно небезпечної поведінки злочинною, підстав і принципів криміналізації, де підстави – це явища соціальної реальності, тобто певні соціальні чинники, які породжують об'єктивну необхідність криміналізації діяння і відображають її соціальну обумовленість, а принципи – правила і критерії оцінки допустимості і доцільності кримінально-правової новели, яка встановлює або змінює відповідальність за конкретний вид посягання [18, с. 203–206, 208–209].

Спираючись на фундаментальне монографічне дослідження В.М. Кудрявцева, Г.А. Злобіна, С.Г. Келіної, А.М. Яковлева та інших науковців, присвячене підставам та принципам кримінально-правової заборони (криміналізації і декриміналізації), зазначимо, що підставами, які зумовлюють доцільність запровадження кримінально-правової заборони невиконання судового рішення, у своїй сукупності є: 1) несприятлива динаміка певного виду суспільно небезпечних діянь, які раніше не утворювали спеціального складу злочину; 2) суттєва та раптова зміна соціального, економічного або політичного стану в результаті різних подій, що можуть зумовити превентивну криміналізацію, яка здійснюється ще до того, як можливі відповідні суспільно небезпечні дії набудуть реального поширення; 3) необхідність виконання зобов'язань за міжнародними угодами [18, с. 204–206]. Розкриваючи зазначені підстави криміналізації, нагадаємо, що кримінальна відповідальність за невиконання судового рішення в попередньому КК України (КК 1960 р.) була регламентована ст. 176-4 і з'явилася в Особливій частині КК УРСР у 1990 р. згідно з Указом Президії Верховної Ради УРСР № 9166-11 від 04.05.90 р. [15]. Наявну в той час несприятливу динаміку цього суспільно небезпечного діяння яскраво засвідчував ще закон СРСР «Про відповідальність за неповагу до суду» від 02.11.1989 р. Його прийняття стало неминучим наслідком державного реагування на чисельні прояви неповаги до суду. Тому рішення про закріплення в Особливій частині КК УРСР цього суспільно небезпечного діяння в якості злочину було зумовлено об'єктивними потребами кримінально-правової охорони порядку виконання судових рішень. Згодом, як відомо, подальші зміни соціального, економічного і політичного стану Української держави породили

об'єктивну необхідність криміналізації нових діянь, пов'язаних із невиконанням судового рішення, за рахунок включення в ст. 176-1, а після прийняття нового КК України (2001 р.) – у ст. 382, кваліфікованих і особливо кваліфікованих складів цього злочину. Нарешті, наголосимо, що невиконання рішення суду суперечить міжнародним зобов'язанням нашої держави. Як відомо, 17 липня 1997 р. була ратифікована Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, чим України взяла на себе зобов'язання забезпечити кожному право на справедливий судовий розгляд. Однак, як неодноразово зазначав Європейський суд із прав людини, це право було б ілюзорним, якби національна правова система дозволяла остаточному й обов'язковому судовому рішення залишатися без виконання на шкоду однієї зі сторін. Відповідно до ч. 1 ст. 46 Конвенції Україна зобов'язана виконувати остаточні судові рішення, в яких вона є стороною [12]. Європейський суд із прав людини у своїй прецедентній практиці виходить із того, що для забезпечення ефективності виконання судових рішень відповідно до п. 1 ст. 6 Конвенції держава зобов'язана організувати систему виконання судових рішень так, щоб вона була продуктивною як теоретично, так і на практиці, та забезпечувати цей процес без необґрунтованих затримок (Рішення по справі «Носаль проти України») [26]. Таким чином, окрім наведених причин, необхідністю виконання міжнародних зобов'язань зумовлена криміналізація невиконання судового рішення і, зокрема, підвищений ступінь суспільної небезпечності невиконання службовою особою рішення Європейського суду з прав людини (ч. 4 ст. 382 КК України).

Принципи криміналізації невиконання судового рішення, виходячи з тієї системи принципів криміналізації суспільно небезпечних діянь, яка була запропонована цитованими вище науковцями, можна поділити на дві групи: 1) принципи, що відображають соціальну необхідність і політичну доцільність встановлення кримінальної відповідальності; 2) принципи, що визначаються вимогою внутрішньої логічної несуперечливості системи норм кримінального права. Першу групу становлять такі принципи: а) принцип суспільної небезпечності, б) принцип відносної поширеності діяння, в) принцип домірності позитивних і негативних наслідків криміналізації, г) принцип кримінально-політичної адекватності криміналізації. Другу групу – загальноправові системні принципи: а) принцип конституційної адекватності; б) принцип системно-правової несуперечливості; в) принцип міжнародно-правової необхідності та допустимості; г) принцип процесуальної здійсненості переслідування; а також – кримінально-правові системні принципи: а) принцип безпрогалинності та ненадмірності заборони; б) принцип визначеності та єдності термінології; в) принцип повноти складу; г) принцип домірності санкції та економії репресії [18, с. 209–242]. Розглянемо ці принципи більш детально.

Суспільна небезпечність діяння є основним принципом криміналізації невиконання рішення суду.

У навчальній літературі суспільна небезпечність діяння визначається через характер і ступінь шкоди, що заподіяна охоронюваним кримінальним законом відносинам, або через характер і ступінь шкоди, що реально може бути заподіяна цим відносинам [14, с. 73; 13, с. 42; 11, с. 709]. Наведена загально-теоретична концепція покладена в основу визначення суспільної небезпечності невиконання судового рішення й низкою вітчизняних і зарубіжних науковців. Так, К.О. Лєтягіна визначає суспільну небезпечність невиконання рішення суду як неможливість досягнення поставлених перед судовою владою цілей захисту соціальних цінностей, через що правовідносинам у сфері правосуддя заподіюється матеріальна, нематеріальна і психологічна шкода [17, с. 48, 50–51]. О.М. Румянцев суспільну небезпечність невиконання судового рішення вбачає в порушенні майнових прав та інтересів фізичних та юридичних осіб, на користь яких воно постановлено [25, с. 54]. Д.А. Харківський розкриває суспільну небезпечність досліджуваного діяння через спричинення шкоди суспільним відносинам, що забезпечують нормальну діяльність органів правосуддя, перешкоджання реалізації задач правосуддя, підрив авторитету цих органів, що виключає відшкодування збитків, відновлення порушених прав громадян та організацій [31, с. 68]. О.С. Горелик і Л.В. Лобанова вважають, що суспільна небезпечність невиконання рішення суду полягає в спричиненні шкоди суспільним відносинам, які забезпечують загальнообов'язковість судових рішень у конституційному, адміністративному, цивільному, господарському та кримінальному судочинстві [5, с. 395]. На думку К.О. Лагоди, шкодою, що спричиняється злочином, передбаченим ст. 382 КК України, є підрив основ системи державних гарантій захисту прав, свобод, законних інтересів фізичних і юридичних осіб, що тягне за собою падіння рівня довіри до державної влади в цілому, поширення соціального нігілізму, загальне ускладнення криміногенної обстановки [16, с. 72].

Зазначимо, що, не дивлячись на те, що зміст суспільної небезпечності наведеними науковцями визначається цінністю об'єкта посягання та характером шкоди, яка йому спричиняється чи може бути спричинена, є окремі дослідники, які вважають, що суспільну небезпечність зумовлюють й інші обставини. Зокрема, на думку П.Л. Фріса, крім зазначених чинників, суспільну небезпечність діяння утворюють: характеристика об'єктивної сторони діяння (спосіб учинення злочину, знаряддя та засоби, за допомогою яких його вчинено, час, місце, обстановка); форми та ступінь вини особи, яка вчинила злочин; мотиви злочинної діяльності та мета, досягнення якої переслідувалося винним [29, с. 25]. Отже, слід погодитися з А.П. Козловим, який зазначає, що суспільну небезпечність діяння складає поєднання об'єктивних і суб'єктивних факторів [11, с. 713–714]. Таким чином, можна прийти до висновку, що суспільну небезпечність діяння визначають усі обов'язкові ознаки складу злочину, оскільки за

їх відсутності діяння не буде визнано злочинним, а отже, і таким, яке містить достатній рівень суспільної небезпечності для реагування на нього кримінально-правовими заходами. Криміналізація суспільно небезпечного діяння, як зазначає П.Л. Фріс, може бути здійснена не лише за рахунок включення нових норм в Особливу частину КК України, але й за рахунок розширення хоча б одного з елементів уже наявних складів злочинів. Частіше за все такими елементами є суб'єкт і об'єктивна сторона [29, с. 23]. Як відомо, в 2010 р. таке розширення відбулося за рахунок включення до диспозиції ч. 1 ст. 382 КК України суб'єкта злочину, тобто коли було криміналізовано невиконання рішення суду загальним суб'єктом [24]. У зв'язку із цим умисне невиконання рішення суду або перешкоджання його виконанню загальним суб'єктом (ч. 1 ст. 382 КК України), службовою особою (ч. 2 ст. 382 КК України) чи службовою особою, яка займає відповідальне чи особливо відповідальне становище, або особою, раніше судимою за злочин, передбачений цією статтею (ч. 3 ст. 382 КК України), сьогодні має однаковий характер суспільної небезпечності, оскільки збігаються за об'єктом і об'єктивною стороною діяння, але водночас – різний ступінь суспільної небезпечності. Ознаками суб'єкта злочину, які підвищують ступінь його суспільної небезпечності, є службове становище особи. Підвищений ступінь суспільної небезпечності невиконання судового рішення службовою особою, як зазначають окремі науковці, зумовлений тим, що без гарантування його виконання всіма особами, від яких воно залежить, неможливо забезпечити його обов'язковість. Тому будь-яке судове рішення стосується не лише учасників суспільних відносин, які регулюються судом, а й тих службових осіб, на яких покладено його виконання [17, с. 50]. Крім цього, спеціальний рецидив свідчить про стійкість злочинної установки особи, що також підвищує ступінь суспільної небезпечності вчиненого нею діяння. Отже, суспільна небезпечність злочину, передбаченого ст. 382 КК України, характеризується двома групами ознак: по-перше, тими, які власне визначають суспільну небезпечність діяння, а отже, зумовлюють криміналізацію невиконання рішення суду (об'єкт посягання, шкода, яка може бути спричинена посяганням, умисна форма вини); по-друге, – ознаками, які підвищують ступінь суспільної небезпечності невиконання рішення суду (ознаки суб'єкта, розмір шкоди, особливості предмету злочину).

Принцип відносної поширеності діяння означає, що певний вид діяння, що підлягає криміналізації, має бути більш-менш поширеним у суспільстві [18, с. 217–218]. Це, зокрема, можуть засвідчувати відповідні статистичні дані. Так, аналізуючи статистичні дані Міністерства юстиції України, В.А. Головчук зазначає, що, зокрема, в 2006 р. органами ДВС України підлягало виконанню 7 137 858 рішень, із них фактично виконано 2 406 624, або 33,7%; у 2007 – 7 316 781, виконано – 2 391 201 (32,7%); у 2008 – 7 982 785, виконано – 2 760 682 (34,6%); у 2009 – 8 413 201, виконано – 2 671 387 (31,8%); у 2010 –

9 378 377, виконано – 2 982 808 (31,8%); у 2011 – 9 573 395, виконано – 3 193 255 (33,4%) [4, с. 30]. З іншого боку, впродовж 2013 року в Єдиному реєстрі досудових розслідувань обліковано 3714 кримінальних правопорушень за невиконання судового рішення, з них 134 особам вручено повідомлення про підозру [7]. У 2014 р. в Єдиному реєстрі досудових розслідувань обліковано трохи менше кримінальних правопорушень за цією статтею – 3187, проте з них 212 особам вручено повідомлення про підозру [8]. Протягом 2015 року кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень за невиконання судового рішення збільшилася, їх було обліковано 3505, однак лише 97 особам було вручено повідомлення про підозру [9]. Нарешті, за січень-вересень 2016 р. в Єдиному реєстрі досудових розслідувань обліковано 3491 кримінальних правопорушень за умисне невиконання судового рішення, і лише 49 особам вручено повідомлення про підозру [6].

Сутність *принципу домірності позитивних і негативних наслідків криміналізації* полягає в тому, що визнання діяння злочином має відбуватись лише у випадках соціальної необхідності, впевненості в тому, що позитивні результати криміналізації діяння будуть переважати над негативними її наслідками [32, с. 83]. Той факт, що криміналізація невиконання судового рішення повністю відповідає цьому принципу, сумнівів не викликає. Перевага позитивних результатів криміналізації цього діяння над негативними є помітною, адже, перш за все, завдяки їй, насамперед, усунуто прогалину в законодавчому регулюванні відповідальності за злочини у досліджуваній сфері [32, с. 84].

Принцип кримінально-політичної адекватності криміналізації полягає в тому, що зміст кожної поточної зміни в законодавстві про кримінальну відповідальність, що переслідує певну практичну мету, має більшою чи меншою мірою виражати загальні напрями кримінально-правової політики держави [18, с. 223–224]. Запровадження кримінальної відповідальності за невиконання судового рішення зі встановленням характеру караності простого, кваліфікованого та особливо кваліфікованого різновиду цього суспільно небезпечного діяння є віддзеркаленням сучасної вітчизняної кримінально-правової політики у сфері боротьби зі злочинністю проти правосуддя як одного з напрямів кримінально-правової політики Української держави в цілому [30, с. 13–15, 17–18].

Принцип конституційної адекватності означає, що будь-яка кримінально-правова норма має відповідати положенням Конституції – Основного Закону держави [32, с. 88]. Як відомо, обов'язковість виконання рішень суду гарантується Конституцією України (ст. 124 Конституції України). Незважаючи на це, реалізувати цей принцип не завжди вдається. Дослідники відзначають, що на сьогодні однією з найгостріших вад вітчизняного судочинства залишається реальне виконання судових рішень [4, с. 30]. На малоефективності системи виконання судових рішень наголошується і в Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні

відповідно до європейських стандартів, затвердженій Указом Президента України № 361/2006 від 10 травня 2006 р. Крім того, в Концепції наголошується, що судовий захист, як і діяльність суду, не може вважатися дієвим, якщо судові рішення не виконуються або виконуються неналежним чином. До того ж, Європейський суд із прав людини в рішеннях проти України найчастіше констатує порушення права на справедливий суд внаслідок саме невиконання рішень національних судів [23].

Під час запровадження кримінальної відповідальності за невиконання судового рішення законодавцем також дотриманий і *принцип системно-правової несуперечливості*. Системний аналіз положень Особливої частини КК України засвідчує, що ст. 382 КК України є загальною кримінально-правовою нормою щодо кримінально-правових норм, передбачених ст. ст. 164, 165, 388, 389, 389-1, 390, 391–395 тощо КК України.

Говорячи про *принцип міжнародно-правової необхідності та допустимості криміналізації або декриміналізації*, необхідно сказати, що цей принцип полягає в тому, що, з одного боку, криміналізація невиконання судового рішення пов'язана з необхідністю виконання прийнятих Україною міжнародних зобов'язань у сфері протидії невиконанню судових рішень, про що, до речі, уже було зазначено, а, з іншого, – в обов'язковій попередній оцінці пропонованої зміни кримінального закону з позицій його відповідності названим зобов'язанням [18, с. 230–231]. Тут також варто зазначити, що даний принцип являє собою сформульовані міжнародною спільнотою правила криміналізації, а подібна за назвою і вже розглянута підстава криміналізації цього суспільно небезпечного діяння є об'єктивним явищем соціальної реальності [18, с. 207–208]. У зв'язку із цим даний принцип, хоча і має певну схожість із відповідною підставою криміналізації, проте в цілому зберігає самостійний характер, характеризуючи процес криміналізації цього суспільно небезпечного діяння.

Принцип процесуальної здійсненності переслідування повністю дотриманий законодавцем під час запровадження кримінальної відповідальності за невиконання судового рішення. Аналіз низки статей КПК України засвідчує, що будь-яка ознака цього складу злочину може бути з достатньою достовірністю виявлена і доведена процесуально припустимими діями [18, с. 231–232] під час досудового розслідування або судового слідства в кримінальному провадженні.

Принцип безпрогалинності і ненадмірності заборони, а також принцип визначеності і єдності термінології також у цілому дотриманий під час запровадження кримінальної відповідальності за невиконання судового рішення. Разом із тим цього не можна сказати про *принцип повноти складу і принцип домірності санкції*. Зокрема, слід погодитися з Г.І. Богонюк у тому, що предметом злочину, передбаченого ст. 382 КК України, є судові рішення, винесені судом загальної юрисдикції, що набрало закон-

ної сили (ч. 1–3 ст. 382 КК України), а саме вирок, рішення, ухвала, постанова, а також судові рішення, що приймаються у формі виконавчих документів, виданих на виконання цих судових рішень [3, с. 168]. Однак зі змісту ч. 1–3 ст. 382 КК України це прямо не вбачається. Крім того, навряд чи в повній мірі під час запровадження ст. 382 КК України законодавцем дотримана і домірність санкції за вчинення цього злочину. Так, санкцією ч. 2 ст. 382 КК України передбачено покарання у вигляді штрафу від семисот п'ятидесяти до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк до п'яти років, із позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років. Натомість санкцією ч. 3 і ч. 4 цієї статті передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк від трьох до восьми років із позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років. Очевидно, що санкції ч. 2, ч. 3 і ч. 4 ст. 382 містять значні недоліки і не відповідають сучасним науковим розробкам теорії пеналізації, чим унеможливується уніфікація призначення покарання за вчинення цього злочину [1, с. 173].

Що стосується задекларованих на початку цієї статті пропозицій трансформації ч. 1 ст. 382 КК України в кримінальний проступок, хотілося б зазначити, що, дійсно, в трьох відомих дотепер законопроєктах щодо запровадження кримінальних проступків чинно ч. 1 ст. 382 КК України запропоновано виключити. Натомість у розділі XV «Проступки проти правосуддя» одного з них рекомендовано закріпити ст. 618 «Невиконання судового рішення» такого змісту: «1. Умисне чи необережне невиконання у встановлений законом строк вироку, рішення, ухвали, постанови суду, що набрали законної сили, або перешко-

джання їх виконанню карається штрафом від 30 до 40 штрафних ставок, або громадськими роботами II ступеню, або виправними роботами II ступеню, або службовими обмеженнями II ступеню. 2. Діяння, передбачене частиною першою цієї статті, вчинене повторно, карається штрафом від 40 до 50 штрафних ставок, або громадськими роботами III ступеню, або виправними роботами III ступеню, або службовими обмеженнями III ступеню» [21]. Уявляється, що в наведеному варіанті вбачається формальний підхід до справи запровадження кримінальних проступків, що, на думку окремих вітчизняних науковців, є неприпустимим, адже в такому разі має місце фактично просте віднесення певної категорії злочинів невеликої тяжкості до окремої книги в Особливій частині КК «Кримінальних проступків». Ідея запровадження кримінального проступку зумовлює визнання проступком самостійного виду правопорушення, проміжного між злочинами невеликої тяжкості й адміністративними правопорушеннями [27]. У зв'язку із цим, на нашу думку, якщо і визнавати кримінальним проступком ч. 1 ст. 382 КК України, то лише в аспекті вчинення цього злочинного діяння виключно через необережність.

Висновки. На підставі вищевикладеного можна зробити висновок, що запровадження кримінальної відповідальності за невиконання судового рішення в цілому відповідає розробленим доктриною кримінального права принципам і підставам криміналізації суспільно небезпечних діянь. Разом із тим цього не можна сказати про принцип повноти складу і принцип домірності санкції. Що ж стосується ідеї трансформації ч. 1 ст. 382 КК України в кримінальний проступок, то таким проступком радше визнавати лише невиконання судового рішення через необережність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Арманов М.Г. Кримінальна відповідальність за примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань : дис... канд. юрид. наук : 12.00.08 / М.Г. Арманов. – Х., 2009. – 260 с.
2. Балобанова Д.О. Теорія криміналізації : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.08 / Д.О. Балобанова ; Одеська національна юридична академія. – Одеса, 2007. – 201 с.
3. Богонюк Г.І. Кримінально-правова характеристика невиконання судового рішення : дис... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Г.І. Богонюк. – Львів, 2016. – 201 с.
4. Головчук В.А. Кримінально-правова охорона порядку виконання судових рішень : дис... канд. юрид. наук : 12.00.08 / В.А. Головчук. – К., 2012. – 208 с.
5. Горелик А.С. Преступления против правосудия / А.С. Горелик, Л.В. Лобанова. – СПб. : Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2005. – 491 с.
6. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-вересень 2016 р. : загальні відомості про кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень та результатів їх досудового розслідування [Електронний ресурс] // Генеральна прокуратура України. – Режим доступу : http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=110381&libid=100820#.
7. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2013 р. : загальні відомості про кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень та результатів їх досудового розслідування [Електронний ресурс] // Генеральна прокуратура України. – Режим доступу : http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=110381&libid=100820#.
8. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2014 р. : загальні відомості про кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень та результатів їх досудового розслідування [Електронний ресурс] // Генеральна прокуратура України. – Режим доступу : http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=110381&libid=100820#.
9. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2015 р. : загальні відомості про кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень та результатів їх досудового розслідування [Електронний ресурс] // Генеральна прокуратура України. – Режим доступу : http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=110381&libid=100820#.
10. Князьков М.А. Неисполнение приговора суда, решения суда или иного судебного акта (ст. 315 УК РФ): проблемы законодательной регламентации и правоприменения : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.08 / М.А. Князьков. – Волгоград, 2007. – 221 с.
11. Козлов А.П. Понятие преступления / А.П. Козлов. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2004. – 819 с.

12. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Міжнародний документ від 04.11.1950 р. ; ратифіковано Законом України № 475/97-ВР від 17.07.97 р. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
13. Александров Ю.В. Кримінальне право України : Загальна частина / Ю.В. Александров, В.І. Антипов, М.В. Володько та ін. ; за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. – 3-тє вид., перероб. та доп. – К. : Юридична думка, 2004. – 352 с.
14. Борисов В.І. Кримінальне право України : Загальна частина / В.І. Борисов, В.Я. Тацій, В.І. Тютюгін та ін. ; за ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна ; – 5-тє вид., перероб. і допов. – Х. : Право, 2015. – 528 с.
15. Кримінальний кодекс України (від статті 147 до статті 263) : Кодекс від 28.12.1960 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2002-05/page2>.
16. Лагода К.О. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання невиконанню судових рішень / К.О. Лагода // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2015. – № 1(68). – С. 71–80.
17. Летягина Е.А. Уголовная ответственность за неисполнение приговора суда, решения суда или иного судебного акта : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.08 / Е.А. Летягина. – Красноярск, 2009. – 216 с.
18. Основания уголовно-правового запрета (Криминализация и декриминализация) / отв. ред. В.Н. Кудрявцев, А.М. Яковлев]. – М. : Наука, 1982. – 304 с.
19. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реалізації положень Кримінального процесуального кодексу України : Проект Закону від 16.04.2014 р. № 4712 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=50664.
20. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження кримінальних проступків : Проект Закону від 19.05.2015 р. № 2897 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55214.
21. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження кримінальних проступків : Проект Закону № 2897 (доопрацьований) від 03.06.2015 р. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55214.
22. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо запровадження інституту кримінальних проступків : Проект Закону від 28.02.2012 р. № 10126 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=42706.
23. Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів : Указ Президента України від 10.05.2006 р. № 361/2006 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/361/2006/print1459938765415144>.
24. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 07.07.2010 р. № 2453-VI [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2453-17/paran1629#n1629>.
25. Румянцев О.Н. Уголовно-правовые и криминологические проблемы борьбы с неисполнением приговора суда и иных судебных решений : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.08 / О.Н. Румянцев. – Волгоград, 2008. – 206 с.
26. Справа «Носаль проти України» (Заява № 18378/03) : Рішення Європейського суду з прав людини від 29.11.2005 р. м. Страсбург ; Друга секція [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_085.
27. Тацій В. Виклики сучасності і кримінальне право / В. Тацій, В. Тютюгін, Ю. Пономаренко // Голос України від 29.01.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.golos.com.ua/article/263719>.
28. Турлова Ю.А. Соціально-психологічні передумови криміналізації екологічних злочинів / Ю.А. Турлова // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. : Право. – 2015. – Вип. 34. – Т. 3. – С. 62–66.
29. Фріс П.Л. Криміналізація і декриміналізація у кримінально-правовій політиці / П.Л. Фріс // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2014. – № 1(2). – С. 19–28.
30. Фріс П.Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми / П.Л. Фріс. – К. : Атіка, 2005. – 332 с.
31. Харьковский Д.А. Уголовно-правовая характеристика неисполнения приговора суда, решения суда или иного судебного акта : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.08 / Д.А. Харьковский. – Ростов-на-Дону, 2007. – 179 с.
32. Чолан Т.А. Кримінальна відповідальність за незаконне усиновлення та розголошення його таємниці : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Т.А. Чолан. – К., 2016. – 248 с.